
Ingliz va o'zbek tillarida sport terminlarining morfologik xususiyatlari

Kurbaniyozov Rashidbek
r.kurbaniyazov@mail.ru
O'qituvchi,
Urganch davlat universiteti

Annotatsiya *Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillarida sport terminlarining morfologik xususiyatlari qiyosiy-lingvistik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda sport sohasiga oid terminlarning so'z yasalishi, affiksatsiya, qo'shma va qisqartma shakllar orqali hosil bo'lishi hamda ularning grammatik tuzilishi o'rganiladi. Ingliz tilida sport terminlarining asosan affikslar va qo'shma so'zlar yordamida shakllanishi, o'zbek tilida esa so'z yasalishining affiksatsiya va tarjima asosida boyib borishi aniqlanadi. Shuningdek, baynalmilal sport terminlarining o'zbek tiliga moslashuvi, ularning morfologik o'zgarishlari va milliy til me'yorlariga integratsiyalashuvi masalalari yoritib beriladi. Tadqiqot natijalari sport terminologiyasini tizimli o'rganish, tarjima amaliyoti hamda tilshunoslik tadqiqotlari uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.*

Kalit so'zlar *Sport terminologiyasi, morfologiya, so'z yasalishi, affiksatsiya, qo'shma so'zlar, ingliz tili, o'zbek tili, terminlarning moslashuvi, qiyosiy tahlil*

Морфологические особенности спортивных терминов в английском и узбекском языках

Курбаниязов Рашидбек
r.kurbaniyazov@mail.ru
Преподаватель,
Ургенчский государственный университет

Аннотация *В данной статье проводится сравнительно-лингвистический анализ морфологических особенностей спортивных терминов в английском и узбекском языках. В ходе исследования рассматриваются способы словообразования терминов спортивной сферы, их формирование посредством аффиксации, сложных и сокращённых форм, а также их грамматическая структура. Установлено, что в английском языке спортивные термины преимущественно образуются с помощью аффиксов и сложных слов, тогда как в узбекском языке развитие терминологии осуществляется главным образом за счёт аффиксации и переводных заимствований. Кроме того, освещаются вопросы адаптации интернациональных спортивных терминов в узбекском языке, их морфологические изменения и интеграция в нормы национального языка. Результаты исследования имеют важное научно-практическое значение для системного изучения спортивной терминологии, переводческой практики и лингвистических исследований.*

Ключевые слова *Спортивная терминология, морфология, словообразование, аффиксация, сложные слова, английский язык, узбекский язык, адаптация терминов, сравнительный анализ*

Morphological Features of Sports Terms in English and Uzbek Languages

Kurbaniyozov Rashidbek
r.kurbaniyozov@mail.ru
Teacher,
Urgench State University

Annotation *This article presents a comparative linguistic analysis of the morphological features of sports terms in the English and Uzbek languages. The study examines word-formation processes of sports-related terminology, including affixation, compound words, and abbreviated forms, as well as their grammatical structure. It is revealed that sports terms in English are mainly formed through affixes and compound constructions, whereas in Uzbek the development of sports terminology is largely enriched through affixation and translation-based borrowings. In addition, the article highlights issues related to the adaptation of international sports terms into the Uzbek language, their morphological transformations, and integration into national linguistic norms. The research findings are of significant scientific and practical value for the systematic study of sports terminology, translation practice, and linguistic research.*

Keywords *Sports terminology, morphology, word formation, affixation, compound words, English language, Uzbek language, term adaptation, comparative analysis*

Kirish

Tilshunoslikda sport terminlari va tilini tadqiq qilish jarayonida talabalar va mutaxassislar lug'at boyliklarini tez sur'atlarda oshirib borishmoqdalar. Bundan tashqari, lug'at boyligini faqat miqdoriy jihatdan emas, balki sifat jihatdan ham boyitish, mavjud so'z boyligidan har qanday vaziyatda faol foydalanish ko'nikmasini rivojlantirish zarur. Har qanday tilida so'zlovchilar o'z tilidagi barcha so'z yasash vositalari va modellardan erkin foydalanib, chet tilini o'rganuvchilar esa faqat o'zlashtirgan lug'at birikmalari bilan cheklanadi va so'z yasash qoidalari asosida yangi leksik birliklar yaratishi juda kam uchraydi. Shu bois, sport terminologiyasi tadqiqida ham tilining so'z yasash modellari va qoidalarini egallash – o'rganilayotgan til lug'atini muvaffaqiyatli o'zlashtirishning zaruriy shartlaridan xabardor bo'lish zarurati tug'iladi. Sport sohasi bilan bog'liq atamalarni chuqur o'rganish, so'z yasash usullarini egallash va lug'at boyligini ko'paytirish ko'p sonli so'zlarni

yod olishdan ko'ra tezroq va samaraliroqdir. Shuningdek, notanish so'z yoki iboraning mazmunini tushunish, uning so'z yasash namunasi (prefiks, suffiks yoki infiks) til instinktini rivojlantirishda yordam beradi (Cabre, 2003).

Asosiy qism

Bugungi kunda dunyodagi barcha sport turlari o'ziga xos leksik birliklar va soha terminlariga ega to'liq ro'yxatga ega. Bu o'rganuvchiga mavjud so'z yasash vositalaridan foydalanib, o'z bilim doirasida mustaqil tarzda ayrim leksik birliklarni (lug'atdan foydalanmasdan) shakllantirish imkonini beradi, so'z yoki ibora yaratish jarayonida ishtirok etishga undaydi. Bundan tashqari, chet tilini o'rganishni qiziqarli va ijodiy jarayonga aylantiradi va o'quvchining til o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi.

Sportga oid leksika va terminologiya tilshunoslikda yangilik bo'lmagan mavzudir. Yangi sport turlarining paydo bo'lishi natijasida sport lug'atining mazmuni doimiy ravishda

yangilanib boradi, turli xil sport lug'atlari yaratilmoqda (bir, ikki yoki undan ortiq tillardagi leksik birliklarni o'z ichiga olgan lug'atlar). Sport leksikasining mazmuni juda xilma-xildir. Birinchidan, bu umumiy foydalaniladigan leksikadir (ona tilida so'zlovchilarning barchasiga tushunarli va ular tomonidan kundalik hayotda faol qo'llaniladi), ikkinchidan, bu professional terminologiyadir, uchinchidan, faqat shu sport turi bilan shug'ullanadigan tor doiradagi kishilargagina tushunarli bo'lgan leksikadir (scientists.uz).

Tadqiqot davomida sport terminologiyasiga oid leksikani tasniflash to'rtta mezonga asoslanishini ko'rdik:

- morfologik tuzilma;
- tarkibiy qismlar soni;
- semantik xususiyatlari;
- sintaktik bog'lanish.

Sport terminlarini morfologik jihatdan tahlil qilishdan oldin, ularni tuzilishiga qarab term so'z va term-so'z birikmalari sifatida ajratib o'rganish zarur deb topdik. Avvalo, sportga oid term-so'z leksik birliklarini (ular sport terminologiyasining 45 foizini tashkil etadi) morfologik tuzilmasi nuqtayi nazaridan tadqiq qilinganda – bunda oddiy (43%), yasama (39%) va murakkab (11%) leksik birliklar ajratib olindi. Oddiy leksik birliklar – bu bitta morfemaga ega bo'lgan birliklardir. Masalan: *ball – koptok, king – qirol, queen – qirolicha, bishop – fil (shaxmat donasi), side – maydonning biror tomoni, cue – kiy (snuker va bilyardda ishlatiladigan tayoqcha), fin – suzgich, final – final, back – bel, punt – to'pni urish harakati, blade – pichoq, deck – paluba, star – yulduz (mashhur sportchi)* va hk.

Sport terminlarini so'z turkumlariga qarab tasniflaganimizda, ularning aksariyati ot so'z turkumiga mansub ekanini ko'rdik (90 %). Bundan tashqari, grammatik jihatdan ot so'z turkumiga mansub bo'lgan quyidagi otlar har doim ko'plik shaklida qo'llanadi. Masalan: *doors – darvozalar, boards – tomonlar, corners – burchaklar, laces – bog'ichlar, pants – reyruz (tor, sirma, yopishib turadigan shim), shorts –*

shortiklar, kalta ishtonlar, socks – getralar, paypoqlar.

Qolgan 8 foizini esa boshqa so'z turkumlari tashkil etadi.

Keyingi navbatda yasama atamalar va leksik birliklar ko'rib chiqiladi. T.I Vendina ta'kidlaganidek, har qanday tilning lug'at boyligida asosiy va yasama so'zlarning o'zaro bog'liqligi xalqning turli sohalarga bo'lgan qiziqishini anglash imkonini beradi (Вендина, 2002). Har qanday soha terminologiyasida ko'p komponentli atamalar va leksik birliklarning o'rni beqiyos ekanligini aytish mubolag'a bo'lmaydi. Ularning paydo bo'lishi ma'lum bir sohada qo'llanilishi va ilgari mavjud bo'lgan tushunchalar asosida mantiqan yangi tushunchalarni ifodalash zarurati bilan bog'liq.

Tuzilishi nuqtayi nazaridan, yangi atama odatda asosiy mohiyatni ifodalovchi atama bilan bog'liq bo'ladi, ya'ni yangi atama tarkibiga asosiy atama komponent sifatida kiradi. Shuning uchun, biz yangi atama fundamental va shakliy-tuzilma jihatdan shakllangan deb hisoblaymiz. Derivatsiya – bu affikslar (qo'shimchalar) yordamida yangi so'z yasash jarayonidir (masalan: sport – sportchi). Derivatsiya – bu ikkilamchi shakllanish hodisasi bo'lib, uning natijasida yangi birliklar til tizimidagi boshqa birliklar bilan turli paradigmatic munosabatlarga kiradi. Terminologiya doirasida bu hodisa avvalo mantiqiy munosabatni shakllantiradi (Aronoff, 2011).

Bitta terminologik tizimdagi hosila so'zlar va asosiy atamalar o'zaro mantiqiy bog'liqlikka ega bo'lganligi sababli, ular shaklan ham bog'langan bo'ladi. Shu sababli, yangi birlik va asl birlik o'rtasidagi hosila munosabatlarini o'ziga xos paradigmatic munosabat sifatida ko'rish mumkin. Agar ikki tildagi birliklar shakl va semantika (mazmun) nuqtayi nazaridan umumiy elementga ega bo'lsa, ulardan biri ikkinchisi bilan chambarchas bog'liq bo'ladi.

Sport sohasiga oid so'zlarni yasashda qo'shimchalar yordamida hosil qilingan leksik birliklar. Bu usulda **-ing, -ion, -er/-or**

qo'shimchalari so'z yasashda sermahsul hisoblanadi. Masalan:

- **-ing.** *dribbling* – *dribling, running* – *yugurish, bowling* – *bovling, autoracing* – *avtopoyga, diving* – *suvga sho'ng'ish, yachting* – *yelkanli sport, jumping* – *uzoqlikka sakrash, boxing* – *boks, mountaineering* – *toqqa tirmashib chiqish..*
- **-ion:** *competition* – *musobaqa, substitution* – *o'yinchi almashuvi, suspension* – *diskvalifikatsiya, intermission* – *muzni ta'mirlash uchun xokkeyda tanaffus, obstruction* – *to'sqinlik, rotation* – *o'yinchi o'rnini almashtirish, navigation* – *navigatsiya.*
- **-er / -or:** *flipper* – *oyoq uchun rezina suzgich, diver* – *g'avvos, runner* – *yuguruvchi, batter* – *zarbani qaytaruvchi (beysbol), bowler* – *boulingchi, server* – *xizmat ko'rsatuvchi sportchi, climber* – *toqqa tirmashib chiquvchi (alpinist), leader* – *musobaqadagi yetakchi, attacker* – *hujumchi, neck and throat protector* – *iyak va tomoq himoya vositasi (xokkey).*

Yuqoridagi misollardan ko'rinib turibdiki, **-ing, -ion, -er/-or** qo'shimchalari bilan yasalgan atamalar va leksik birliklar ingliz tilida so'z yasashda sermahsul (produkt) hisoblanadi. Quyida esa sport sohasiga oid so'zlarni yasashda kamroq mahsuldor (kam qo'llaniladigan) qo'shimchalarni keltirish zarur deb topildi:

- **-ist:** *cyclist* – *velosipedchi, canoeist* – *kanoechi (eshkak eshish sporti bilan shug'ullanuvchi), judoist* – *dzyudochi, alpinist* – *alpinist.*
- **-ship:** *championship* – *chempionat, membership* – *a'zolik*
- **-ment:** *equipment* – *anjom, placement* – *joylashuv o'rni, movement* – *harakatlanish.*
- **-ee:** *referee* – *hakam, absentee* – *biron sabab bilan jamoa tarkibida bo'lmagan o'yinchi.*
- **-ance:** *appearance* – *paydo bo'lish, (make an appearance* – *muz maydonida*

ko'rinish berish, o'yin maydoniga chiqish), attendance – *jamoaning musobaqada qatnashuvi.*

Sport sohasi bilan bog'liq so'zlarni prefikslar yordamida yasash.

Masalan:

- **out-:** *outsprint* – *sprint yugurishida o'zib ketmoq, outplay* – *o'yinda g'alaba qozonmoq, outclass* – *ustunlikka ega bo'lmoq;*
- **over-:** *overjump* – *sakrab o'tmoq, overhand* – *to'pni qo'ldan tepada oshirib uzatish, overall* – *mutlaq, absolyut, overtime* – *qo'shimcha vaqt;*
- **up-:** *upright* – *darvoza to'sini;*
- **inter-:** *interchange* – *o'yinchilarning almashuvi;*
- **mid-:** *midfielder* – *yarim himoyachi, midgame* – *o'yinning yarmi, musobaqaning o'rtasi;*
- **dis-:** *dismount* – *(otdan yoki jihozdan) tushmoq;*
- **fore-:** *forecheck* – *xokkeyda raqibning himoya hududida bosim o'tkazish, himoyaviy harakatlar;*
- **back-:** *backcourt* – *himoya maydoni (basketbol), backhand* – *chap qo'ldan yoki chap tomondan berilgan zarba (tennis);*
- **under-:** *undergrasp* – *pastdan ushlab olish;*
- **mis-:** *miscue* – *mo'ljaldan adashmoq, noto'g'ri zarba berish.*

Yuqorida keltirilgan ikki usuldan tashqari, sportga oid ayrim atamalar va leksik birliklar noodatiy prefiks va suffikslar yordamida ham yaratilgan. Quyida sport sohasi bilan bog'liq so'zlar va atamalarning ba'zilar shunday prefiks va suffikslar asosida hosil qilinganiga misollar keltiramiz:

infighting – *kurash, bellashuv, jang; outsider* – *outsayder (musobaqada eng orqada qolgan o'yinchi yoki jamoa); outfielder* – *autfilter, himoyachi, tashqi maydon o'yinchisi (futbol); all-rounder* – *ko'pkurashchi, o'nkurashchi (har tomonlama sportchi)(Abdumajitov, 2024).*

Xulosa

Mazkur tadqiqotda ingliz va o'zbek tillarida sport terminlarining morfologik xususiyatlari qiyosiy-lingvistik nuqtayi nazardan tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sport terminologiyasi har ikki tilda ham tilning ichki qonuniyatlari hamda ijtimoiy-madaniy omillar ta'sirida shakllanib va rivojlanib bormoqda. Ingliz tilida sport terminlarining morfologik tuzilishida affiksatsiya, qo'shma so'zlar va qisqartmalar muhim o'rin egallab, terminlarning ixchamligi va funktsionalligini ta'minlaydi. O'zbek tilida esa sport terminlari asosan affiksatsiya, so'z birikmalari va tarjima asosidagi moslashuv jarayoni orqali boyib borayotgani aniqlandi.

Shuningdek, tadqiqot davomida baynalmilal sport terminlarining o'zbek tiliga kirib kelishida fonetik va morfologik moslashuv

jarayonlari muhim ahamiyat kasb etishi, bu jarayonda milliy til me'yorlarining yetakchi omil bo'lib xizmat qilishi aniqlandi. Ingliz tilidan o'zlashgan terminlarning o'zbek tilidagi qo'llanishida grammatik kategoriyalarga moslashuvi, affikslar orqali yangi hosila shakllarning yuzaga kelishi sport terminologiyasining tizimli rivojlanayotganidan dalolat beradi.

Umuman olganda, olib borilgan tahlillar sport terminlarining morfologik xususiyatlarini chuqur o'rganish tilshunoslikda qiyosiy tadqiqotlar uchun muhim nazariy asos yaratishini, shuningdek, terminologiyani standartlashtirish, tarjima jarayonlarini takomillashtirish va sport sohasiga oid matnlarning lingvistik aniqligini ta'minlashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega ekanini ko'rsatdi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdumajitov, K. A. (2024). Morphological formation of sports terms in English and Uzbek languages. *Science and Innovation International Scientific Journal*, 3(11), 53–54. <https://scientists.uz>
2. Aronoff, M., & Fudeman, K. (2011). *What is morphology?* (2nd ed.). Blackwell Publishing.
3. Cabré, M. T. (2003). Theories of terminology: Their description, prescription and explanation. *Terminology*, 9(2), 163–199. <https://doi.org/10.1075/term.9.2.03cab>
4. Scientists.uz. (2024). C-10 [PDF file]. <https://scientists.uz/uploads/2024011/C-10.pdf>
5. Vendina, T. I. (2002). Slovoobrazovanie kak istochnik rekonstruktsii yazykovogo soznaniya [Word formation as a source of reconstructing linguistic consciousness]. *Voprosy yazykoznaniya*, (4), 42–77.